

UNIVERSITATS, ONG'S I RECERCA PER AL DESENVOLUPAMENT. EXPERIÈNCIES I REPTES DE FUTUR EN LA COOPERACIÓ AMB POBLES INDÍGENES.

Neus Buerba Giralt

Introducció:

*“La cultura no és una variable més dins del desenvolupament,
sinó que és el marc en el que el desenvolupament cobra sentit”*

La recerca per al desenvolupament resulta essencial en tota acció de cooperació, i més en la cooperació amb pobles indígenes, on ens trobem contextos amb identitats culturals diferenciades i projectes propis de desenvolupament.

La recerca permet, en primer lloc, detectar les necessitats reals de la població beneficiària (sempre amb la participació de les poblacions locals), millorant de retruc la formulació i disseny dels projectes. En segon lloc, permet analitzar possibles contradiccions en les accions de cooperació (accions no pertinents, no sostenibles, sense incidència a llarg plaç, paternalistes, etc.). En definitiva, permet realitzar una cooperació més fonamentada.

En els més de 20 anys d'història d'alterNativa Intercanvi amb Pobles Indígenes, hem propiciat sempre la col·laboració amb membres de la comunitat universitària, per tal de fomentar la multidisciplinarietat així com aportar coneixements experts als projectes de cooperació. La present comunicació pretén, d'una banda, reivindicar aquesta relació entre món acadèmic i ONG's, així com presentar breument algunes experiències de la nostra entitat en aquest sentit, per tal d'establir algunes pautes i recomanacions per a una recerca i cooperació més pertinent i respectuosa amb els pobles indígenes.

Objectius de la participació al congrés:

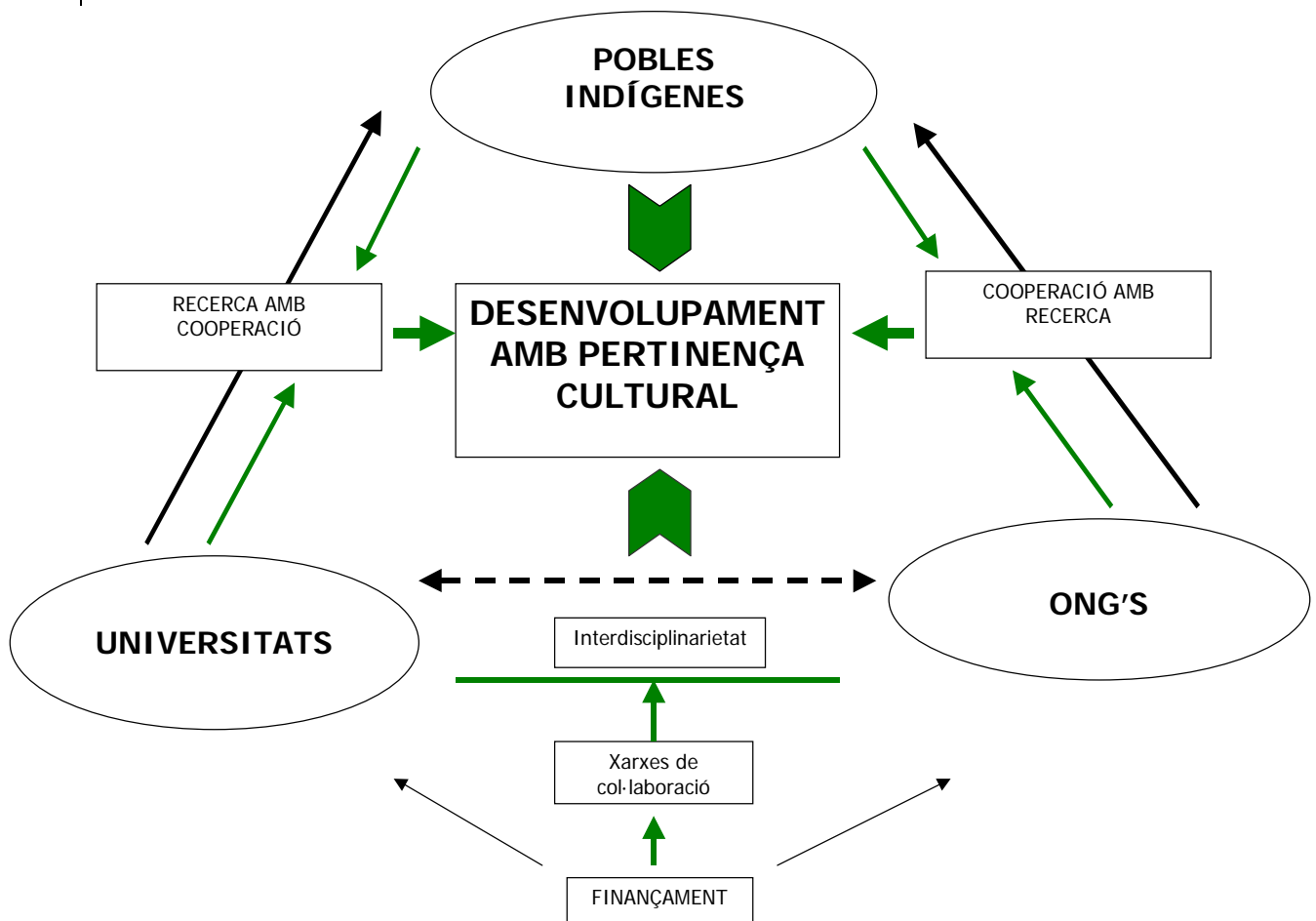
General:

- Conscienciar sobre la necessitat d'incloure la recerca en els projectes de cooperació, per tal de fomentar un desenvolupament més pertinent econòmic, social i culturalment.

Específics:

- Reivindicar el protagonisme de la població beneficiària en els processos de cooperació, més participatius, interculturals i multidisciplinars.
- Animar a la concessió de més finançament per a la investigació en desenvolupament (des d'àmbits públics i privats)
- Potenciar la relació entre el món acadèmic i les ONG's: xarxes de recerca, intercanvi d'informacions, experiències, etc.

Mapa o diagrama causal:

Exposició del contingut bàsic:

En els darrers anys les universitats catalanes i espanyoles han entrat amb força en l'àmbit de la cooperació internacional, generalment vinculades amb la docència i la investigació. Tot i que sovint es tracta d'iniciatives individuals (professorat o investigadors compromesos) i no tant institucionals, el cert és que la universitat compta amb molt potencial en àmbits on la cooperació internacional generalment troba més dificultats, tant per a realitzar recerca en desenvolupament com per a trobar finançament específic en aquest tema¹.

I es que la universitat continua sent un eix estratègic per a generar i transmetre cultura, i per construir pràctiques i polítiques socials. En aquest sentit cal aprofitar estratègicament aquesta plataforma per tal de millorar tant les polítiques públiques com les polítiques de cooperació, compromeses amb els pobles indígenes.

Aquest increment de les accions de cooperació per part de les universitats, però, no s'ha vist acompanyat per la col·laboració entre els diversos agents que treballen en cooperació. Es detecta, sobretot, una manca de canals de col·laboració entre ONG's i el món universitari, i que de ben segur suposarien un enriquiment de les accions de cooperació. Seria desitjable formar xarxes d'intercanvi en aspectes com la investigació i la formació, per tal d'obtenir el màxim rendiment de l'experiència i el coneixement d'ambdues institucions, enfortint de retruc els projectes de desenvolupament, així com els processos reivindicatius dels pobles indígenes.

Aquesta manca de comunicació entre universitats i ONG's pot atribuir-se, d'una banda, al fet que cadascú compta amb el seu finançament específic. Si es promoguessin finançaments mixtes, s'afavoririen grups de treball multidisciplinars. D'altra banda, la incorporació de la recerca dins dels projectes de cooperació per al desenvolupament és una línia molt recent dins el món de les ONGD's. No totes les ONGD's incorporen estudis en els seus projectes, probablement per una manca de reflexió crítica en les seves formulacions i en les seves pràctiques. Alhora, les organitzacions que sí estan sensibilitzades en la importància de la recerca, s'han trobat amb moltes dificultats per a realitzar-la. Hi ha una manca de finançament específic o de projectes per a ONGD's en els que es pugui acollir una proposta de recerca. Finalment, existeix encara poc reconeixement a la importància de la recerca per al desenvolupament entre els finançadors d'accions de cooperació.

Com comentàvem anteriorment, les poques experiències de col·laboració entre universitats i ONGD's acostumen a produir-se amb la participació d'investigadors o docents a títol personal. Caldria treballar doncs per aconseguir que les institucions acadèmiques presentin una major receptivitat i

---

¹ A nivell universitari es compta amb diversos organismes que ofereixen convocatòries específiques d'ajuts a la recerca per a la cooperació i el desenvolupament, com AGAUR (Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca), DURSI (Departament Innovació, Universitat i Empresa), ACCD (Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament), o bé les diverses convocatòries pròpies de les universitats.

sensibilitat envers la realitat externa, cosa que implica una transformació en les actituds i en les maneres d'enfocar la investigació.

En primer lloc, cal acabar amb els prejudicis que encara perduren al món acadèmic per a obrir el coneixement al món social, així com per vincular-se amb el món de la cooperació. En aquest sentit, caldria pensar quins límits posem al coneixement universitari, si aquest ha de ser produït per a quedar-se només de portes endins, o cal obrir-lo al món social, com una responsabilitat bàsica de la universitat envers la societat.

En segon lloc, es manifesta una manca de pensament crític a les universitats que permeti tenir en compte altres formes de coneixement que vagin més enllà de la racionalitat científico-tècnica. I aquest element, en el cas de la cooperació amb pobles indígenes, resulta un element indispensable. La cooperació ha de ser sempre participativa i intercultural, ha de tenir en compte la veu de l'altre, fer-la partícip i protagonista de l'acció, en tant que beneficiària de l'ajut. I sovint aquesta premissa, tant en accions de cooperació promogudes per la universitat com per ONG's sovint és menystinguda.

Es formulen projectes que parteixen d'un determinat model de desenvolupament, considerat com el millor i universal, l'occidental, així com recerques centrades bàsicament en el pensament científico-tècnic, sense tenir en compte que els pobles indígenes compten també amb veritables sistemes de coneixement igual de vàlids sobre la natura, l'economia, la societat, la moral i el benestar de les persones. En definitiva, algunes accions de cooperació acaben convertint-se en noves formes de colonialisme i imperialisme, en imposar a les poblacions indígenes quines són les seves necessitats i quines les seves aspiracions de futur.

En aquest sentit, resulta primordial que la cooperació que es faci des de les universitats conegui aquesta marginació epistemològica que estan patint els pobles indígenes, i que es preguntin quin tipus de cooperació s'està realitzant amb aquestes poblacions, per tal que la recerca i la cooperació que s'estigui duent a terme donin una resposta real a les necessitats de la població, i no a les necessitats acadèmiques. Aquest primer pas en la cooperació entre universitats i pobles indígenes ha d'establir-se des del diàleg de coneixements i des de la interculturalitat, com una aposta política de reconeixement i de valoració de l'altre. Com diu Abadio Green, "apostar per la gènesis d'una *Pluriversitat*, fonamentada en el diàleg de sabers i la interculturalitat"².

Com comentàvem anteriorment, una altra forma de cooperació que ve realitzant-se des de les universitats espanyoles és la formació o docència, ja sia per l'ajut de les universitats a persones provinents de països empobrits o en situació de dependència per a que vinguin a formar-se, o bé per l'intercanvi de docents entre universitats d'aquí i d'allà. En aquest sentit, també cal preguntar-se quin paper pot jugar una formació universitària en persones indígenes, tenint

---

² Abadio Green és coordinador del Programa d'Educació Indígena de la Facultat d'Educació de la Universitat d'Antioquia (Colòmbia). Va participar com a representant indígena als "Diàlegs per a la cooperació amb els Pobles Indígenes" co-organitzats per AlterNativa Intercanvi amb Pobles Indígenes (novembre de 2007).

en comte que es formen en coneixements aliens a la seva cultura i que en nombrosos casos aquesta formació, i la seva pròpia expectativa els allunyen de les realitats i els problemes de les seves comunitats de procedència.

En aquests casos, les universitats haurien de recolzar els propis processos de les comunitats i organitzacions indígenes creant xarxes i subscriuint convenis de cooperació fonamentats en el respecte dels drets col·lectius i la participació conjunta en les accions que es programin, així com donant acompanyament i assessorament per a formular reclamacions i demandes sobre possibles violacions dels seus drets fonamentals.

En definitiva, cal que tant la universitat com les ONGD's incorporin mecanismes en les seves accions que afavoreixin l'aplicació de la recentment aprovada Declaració dels Drets Indígenes per l'ONU, així com establir protocols ètics, compromesos amb la dignitat individual i col·lectiva d'aquests pobles. No es tracta d'una recomanació arbitrària o capriciosa, doncs si no la tenim en compte, estarem vulnerant els drets d'aquestes poblacions, emparats i reconeguts per fi a nivell internacional

* * * * *

A alterNativa, hem tingut l'oportunitat de dur a terme diverses experiències de col·laboració amb el món acadèmic, ja sia per part d'investigadors independents, ja sia per la participació d'universitats en diferents esdeveniments a títol més institucional. Malgrat les dificultats anteriorment mencionades per a incloure la recerca dins dels projectes de cooperació, comptem amb una àrea de recerca encarregada d'investigar, documentar-se i aprofundir en les problemàtiques que afecten els pobles indígenes per desenvolupar i potenciar les línies d'acció i projectes que l'entitat promociona.

Dins d'aquesta àrea de recerca, s'han dut a terme els següents estudis i experiències:

- *Alternatives de titularitat per als territoris indígenes del Perú*

L'objectiu de l'estudi fou avaluar el model de titularitat comunal dels pobles indígenes del Perú, analitzar les seves limitacions, i intentar buscar alternatives més adients a la realitat de cada poble, per garantir millors condicions d'exercitar la territorialitat.

Es va realitzar una investigació amb el poble kandozi durant 2 anys, per part d'un equip de treball format per: 1 coordinador, 1 antropòleg, AIDSESP (contrapart local) i Alternativa. Es va mobilitzar a tots els nivells organitzatius implicats, amb la participació de grups locals, comunitats, federacions regionals, organitzacions nacionals, etc.

La recerca va concloure que l'estructura territorial comunal actual del poble kandozi no s'adequa a la sociologia, la cultura, l'economia i l'ecologia kandozi,

ni respon a la seva forma d'ocupació i tinença territorial. Es tracta d'un model acceptat per manca d'alternatives, però sense tradició. No ha arribat a establir-se i provoca distorsions en el funcionament de les seves institucions, dificultant moltes de les seves pautes socials d'aprofitament dels recursos i de la gestió territorial. L'estabilitat comunal impossibilita les dinàmiques socials kandozi i es fa incompatible amb la seva continuïtat com a poble i amb la seva pròpia cultura.

L'estudi ha aportat 4 investigacions específiques: un estudi antropològic, un anàlisi jurídic, dos estudis econòmics i un estudi ecològic, que constitueixen la base de qualsevol possible al·legat jurídic que pugui emprendre el poble kandozi per al reconeixement del seu territori.

- *Diàlegs per a la cooperació amb pobles indígenes*

Es tracta d'un projecte multidisciplinari on es va aconseguir reunir diversos agents vinculats a la cooperació amb pobles indígenes com ara organitzacions indígenes, autoritats governamentals, ong's, i universitats.

L'objectiu va ser incrementar i millorar les capacitats d'anàlisi i reflexió de cinc grups d'actors polítics i socials de l'estat espanyol, i del públic en general, sobre els drets col·lectius i les alternatives de desenvolupament dels pobles indígenes d'Amèrica Llatina.

Fruit d'aquests diàlegs es compta amb una publicació que recull un resum de les aportacions que s'hi van donar, *Diálogos para la cooperación con Pueblos Indígenas*. En ella es van recollir interessants reflexions entorn a la relació entre universitats, pobles indígenes i ONG's, quines són les actuals formes de cooperació, així com algunes recomanacions de com haurien de ser aquestes relacions.

- *L'Educació Intercultural Bilingüe a Guatemala i Bolívia i les accions de la cooperació catalana en aquest àmbit*

L'Educació Intercultural Bilingüe constitueix una de les línies de treball prioritàries d'AlterNativa i a través de la qual hem recolzat diversos projectes tant al Perú com a Guatemala. La necessitat de la recerca sorgí de la voluntat d'aprofundir en el coneixement d'una modalitat educativa en auge a llatinoamèrica, reivindicada per les pròpies poblacions indígenes i sobre la qual encara existeixen força reticències estatals, així com problemàtiques i limitacions d'aplicació.

L'estudi consistí en la realització, en primer lloc, d'una recerca documental i bibliogràfica sobre legislació en Educació Intercultural Bilingüe, així com diverses entrevistes al terreny, als actors socials implicats en EIB (organitzacions de cooperació, organitzacions indígenes, govern, experts, etc.).

Es va comptar amb la col·laboració de dues antropòlogues i una sociòloga, cada una d'elles encarregada d'un país, especialistes en pobles indígenes i amb experiència de treball en els països assignats. La col·laboració va ser a nivell individual, sense cap vinculació amb les universitats de procedència.

Els resultats van valorar-se com a molt positius. Es va obtenir un informe sobre la situació actual de l'EIB a cada país, així com una memòria que té la voluntat de ser una eina específica per millorar les actuals accions d'EIB amb aquests pobles, tant d'alterNativa com d'aquelles organitzacions que en puguin fer us. Es van identificar problemàtiques vinculades a aquest àmbit, i es van suggerir algunes recomanacions, fruit de les pròpies entrevistes als agents implicats.

Una de les principals conclusions de l'estudi fou la constatació d'una manca de perspectiva cultural en molts projectes educatius. Està molt arrelada la idea de que la perspectiva de gènere ha d'estar present en el plantejament i aplicació de projectes, però en canvi no s'està contemplant la perspectiva cultural, ni les conseqüències negatives o distorsions que la manca d'aquesta perspectiva pot provocar en les poblacions indígenes. En aquest sentit, l'estudi recomanava potenciar el debat i la formació entre els actors de la cooperació, també entre les institucions que planifiquen polítiques educatives o hi donen suport econòmic, per tal que tinguin en compte aquesta perspectiva cultural.

Finalment, l'estudi ha suposat la millora en la formulació i disseny de posteriors projectes educatius als que s'ha donat suport, així com un enfortiment de la relació entre l'organització i les contraparts locals.

- *Xarxa RINEIB*

El novembre de 2007 es van celebrar les I Jornades Internacionals sobre Educació Intercultural Bilingüe organitzades pel Centre de Cooperació per al Desenvolupament Rural (CCDR), de la Universitat de Lleida. Fruit d'aquell esdeveniment, en el que participaren diversos agents vinculats a l'àmbit de la cooperació (universitat, ongd's, organismes oficials, etc.) es va constituir la xarxa RINEIB (Red Internacional de Investigación en Educación Intercultural Bilingüe), a la que AlterNativa es va adherir. Es tracta d'una de les poques xarxes interdisciplinars, nascuda amb la voluntat de no limitar-se al món universitari, ni tampoc a la investigació pura, oferint recolzament i respostes a les necessitats i demandes dels actors de l'EIB.

Tot i que encara es troba en una etapa molt inicial, la xarxa té com a objectius:

- Proposar i realitzar estudis socioculturals principalment sobre aspectes educatius, processos de socialització, identitat i interculturalitat, que tinguin una incidència a la realitat
- Compartir i publicar documentació, experiències
- Debatre entorn a l'EIB a través d'un fòrum en xarxa
- Participar en diverses activitats i projectes vinculats a l'EIB (jornades, congressos, projectes de recerca)

Conclusions:

La importància de la investigació universitària en el món de la cooperació internacional radica en el fet que aquesta ofereix el temps, l'espai i els recursos necessaris per a aturar-se a pensar, reflexionar, analitzar i avaluar realitats que sovint altres agents de la cooperació, inclosos els propis beneficiaris, no poden permetre's. Aquesta posició "privilegiada" no està exempta de certa responsabilitat i compromís, que hauria de trobar-se implícita en tota acció de cooperació.

Aquesta responsabilitat comporta treballar, al nostre entendre, sota tres elements indispensables:

Interdisciplinarietat, en tant que cal un treball conjunt de col·laboració entre tots els agents vinculats a la cooperació, per tal d'intercanviar experiències que enriqueixin les accions. Aquesta interdisciplinarietat es farà efectiva sempre i quan s'aboleixin prejudicis encara presents en alguns sectors.

Participació i Interculturalitat, com una base de respecte envers les poblacions destinatàries de l'ajut. Cal recollir les necessitats expressades pels propis actors, fer-los partícips del que en definitiva, és el seu procés de desenvolupament, reconeixent com a acadèmicament valuoses les seves aportacions. Per a això cal abandonar certs hàbits ja institucionalitzats en la manera d'enfocar i orientar la recerca: aproximació ètica a la situació, associacions i convenis amb els agents implicats, treball amb indicadors que responguin realment a les necessitats d'aquests pobles, valorar el coneixement propi i l'aliè, reflexionar sobre què s'entén per desenvolupament i progrés, i compromís en la difusió dels resultats.

Desenvolupament amb pertinença cultural. Cal acabar amb antigues postures uniformitzants que, sota la idea d'un projecte ideal de crear una humanitat comú, han actuat de manera dominant sobre poblacions amb particularismes culturals. És necessari recuperar el coneixement tradicional per a definir i construir models de desenvolupament més pertinents culturalment. No cal caure, però, en posicions integristes, en les que les formes tradicionals es defineixin per patrons tancats, sinó deixar que siguin els propis grups els qui decideixin flexibilitzar les seves cultures, incorporant nous elements que els facin enfortir-se i afirmar-se socialment. En definitiva, entendre la cultura no com una variable més dins del desenvolupament, sinó com el marc en el que el desenvolupament cobra sentit.